

Kapittel 3. Wienerbarna og de tsjekkiske flyktningbarna. Integrasjon i det norske samfunnet.

Nazistene gjorde ingen forskjell mellom barn og voksne. Den tyske antisemittismen traff dem med samme styrke og intensitet, men på ulik måte. Mindreårige er alltid mer utsatte enn voksne, fordi de er avhengig av personer som er eldre enn dem selv.¹⁸⁹

I denne delen vil jeg redegjøre for og drøfte hvordan de jødiske barneflyktingene fra Wien, såkalte ”Wienerbarna”, og de jødiske barna fra Tsjekkoslovakia kom til Norge. En sentral problemstilling er hvordan oppholdet deres var i Norge, hvordan det norske samfunn tok i mot dem og deres egen opplevelse av årene i Norge. Ble barna integrert eller kan vi heller snakke om en inkludering? Fra de norske myndigheters side, var barneimmigrasjon ”den mest uheldige form for immigrasjon”.¹⁹⁰ Var dette en holdning som gjenspeilte seg i samfunnet generelt?

Jeg har valgt å vinkle min drøfting inn på forholdet til barnas jødiske opphav. Det er alltid problematisk å kategorisere mennesker inn i grupper. Dette har også vært en utfordring i arbeidet med oppgaven. Barneflyktingene fra Wien var alle sammen av jødisk opphav, de var under 10 år og reiste samlet i en gruppe. De var også stort sett samlet under sitt opphold i Norge. Barna fra Tsjekkoslovakia er vanskeligere å kategorisere. Disse var også av jødisk opphav, men gruppetilhørigheten deres stopper ved ankomsten til Norge. Stort sett alle ble plassert rundt om i landet hos ulike pleieførelde, og opplevelser som er knyttet til dette spriker fra lykke og tilfredshet til usikkerhet, traumer og deportasjon. Jeg har gjort noen intervjuer med noen av barna som fortsatt lever, for å sette de generelle historiske tesene ned på et individnivå. Flere gode hjelpere er også trukket frem for å gi historiene en mer personrelatert vinkling.

3.1 Wienerbarna

Etter initiativ fra Rexie Ramson ble det i april 1938 nedsatt en komité som satte seg som oppgave å skaffe en del jødiske barn fra Wien et sommeropphold i Norge. De satte seg i kontakt med Nansenhjelpen som foretok en henvendelse til Det Norske Generalkonsulat i

¹⁸⁹ Lomfors 1996, s. 17.

¹⁹⁰ Se kap.2 for utfyllende informasjon

Wien, for å undersøke muligheten for å skaffe 20 jødiske barn utreisestillatelse. Oppropet fra komiteen ble også støttet av de jødiske institusjoner i hovedstaden, står det skrevet i *Hatikwoh*.¹⁹¹ Ved å ha gått gjennom *Det Mosaiske Trossamfund* sin korrespondanse med *Komiteen for jødiske wienerbarns sommerophold i Norge*, ser vi i en søknad til styret i Det Mosaiske Trossamfund i Oslo, datert 31.mai 1938, at det blir søkt om økonomisk støtte på kr. 300.¹⁹² Avslaget fra Det Mosaiske Trossamfund, Oslo, kommer i et brev den 22. juni 1938, med begrunnelsen:

Styret har behandlet saken, men finner at ettersom alle trossamfundets medlemmer antagelig yder bidrag til saken, og menighetens midler er sterkt innskrenket p.t. ikke å kunne bevilge noe beløp hertil.¹⁹³

Det ble gitt innreisestillatelse til Norge, men på visse premisser: Barna måtte være under 10 år og at de på reisen skulle ha ”arisk” ledsagelse. Konsulatet kontaktet *Israelitische Kultusgemeinde* i Wien, som foretok utvalg av 20 barn blant de mest trengende under ti år.

Barna kom til Oslo 15.juni 1938, og ble anbrakt til feriekolonien i Bærum, en hytte som ble drevet av den jødiske ungdomsforeningen. Det var først meningen at de skulle bli her til begynnelsen av september, men komiteen ble sterkt oppfordret til å sørge for at barna kunne forbli her inntil videre.¹⁹⁴ I følge menighetsbladet *Hatikwoh*, kan vi lese at Wienerbarnas komité sin hensikt var at feriekolonien skulle forlenges til et midlertidig opphold. Det var først og fremst økonomien til menigheten det stod på.¹⁹⁵ Komiteen skrev på nytt en søknad til styret for Det Mosaiske Trossamfund i Oslo, den 30.juni 1938, der de på nytt ba om økonomiske bidrag.¹⁹⁶ Styret gikk da med på å bevilge kr. 200 til saken.¹⁹⁷ Komiteen satte også i gang med et ”opprop” til norske jøder med anmodning om å slutte opp om saken og å yte sin økonomiske støtte.¹⁹⁸ Bidragene som strømmet inn kom fra alle kanter av landet. Det at det kom bidrag fra ikke-jøder, viste at kampanjen hadde alles sympati og forståelsen av å skåne barn for lidelser.¹⁹⁹

¹⁹¹*Hatikwoh*, august 1938, s. 10.

¹⁹² Vedlegg nr. 1

¹⁹³ Vedlegg nr. 2

¹⁹⁴ Mendelsohn, bind 1, 1987, s. 650-651.

¹⁹⁵*Hatikwoh*, Årg.10. juni/juli 1938, s. 18.

¹⁹⁶ Vedlegg nr. 3

¹⁹⁷ Vedlegg nr.4

¹⁹⁸ Vedlegg nr. 5

¹⁹⁹*Hatikwoh* august 1938, s. 10.

Oppmuntring til å bidra til arbeidet fra Wienerbarnkomiteen

Wienerkomiteen holdt 1 sep.1938, off. møte i Håndverkeren, hvor 60-70 interesserte var tilstede, der spørsmålet var om man fortsatt skulle beholde barna i Norge. Alle var enige at det burde de, men det ble fremhevet at barna burde anbringes i Jødisk barnehjem i Oslo. Komiteens formann har vært i Trondheim for å samle bidrag til arbeidet. Det trengs bortimot 8-10.000 kr, og man har lyktes i Trondheim og delvis fått innbetalt 3000 kr. I Begynnelsen kommer turen til Oslo, der byen skal ”gjennomtrawles”.²⁰⁰

Komiteen startet denne aksjonen som en ferieaksjon og det var flere grunner til dette. Det ene var pass-tekniske grunner for å sikre barna rett til tilbakereise. Dette var også for å lette innreisetillatelsen til Norge. En annen årsak var at man håpet at forholdene i Wien bedret seg noe, da den spontane reaksjon på ”Anschluss” hadde kommet litt på avstand. Utviklingen ble en annen og komiteen ble meddelt fra den Israelitische Kultusgemeinde at samtlige foreldre var takknemlige for at barna kunne være i Norge.²⁰¹ I følge Mendelsohn, kunne man lese i *Aftenposten* nr. 10 i 1939 at: ”den jødiske menigheten i Wien svevet i den misforståelse at barna ville bli nektet fortsatt oppholdstillatelse i Norge, og at man derfor ønsket barna tilbake før passene ble ugyldige”.²⁰² Ved generalkonsulatet i Wien ble det opplyst at en i Wien ikke kunne garantere mulighetene for barnas tilbakereise hvis oppholdet ble forlenget.

Generalkonsul Ellef Ringnes i Oslo, lyktes i å få de tyske myndighetene til å forlenge passenes gyldighet til 15. mars. Beskjeden om passforlengelsen innløp dagen før barna skulle begynne på tilbakereisen. Samme dag som de fikk forlengelsen, ble barna plassert hos jødiske familier for en tremåneders periode. Den 22.oktober 1938 kunne de seksten barna (fire hadde reist hjem),²⁰³ flytte inn i det nye barnehjemmet som ble opprettet for dem. Hjemmet ble drevet av Wienerbarnas venner, og bestyrerinnen var Nina Hasvold. Dette var i en leilighet Jødisk Barnehjem stilte til disposisjon i Industrigaten i Oslo.²⁰⁴ Etter hvert flyttet barna inn i Holbergsgate 21, en bygård som den jødiske menigheten i Oslo hadde kjøpt.²⁰⁵ Komiteen var flink til å oppmuntre og å komme med beretninger til norske jøder gjennom *Hatikwoh*, men

²⁰⁰ *Hatikwoh* august 1938, s 14.

²⁰¹ *Hatikwoh* august 1938, s.10.

²⁰² Mendelsohn, bind 1, 1987, s. 651.

²⁰³ Tallene jeg opererer er noe ulike. Irene Levin skriver at det var 22 østerrikske barn som kom til feriekolonien, og 7 barn dro hjem til Wien etter det midlertidige oppholdet hos pleieforeldrene. Ref. Irene Levin. ”Barn på flukt- 26.november 1942” i *Barn*. Nr.2. Trondheim: Norsk senter for barneforskning, NTNU, 2006, s. 84.

²⁰⁴ Mendelsohn, bind 1, 1987, s. 650-651 .

²⁰⁵ Levin 2006, s. 84.

inntrykket vi får av disse innleggene bærer tydelig preg av en maktesløshet, men kanskje også en viss stolthet over det som tross alt ble oppnådd:

Takket være behjertede menneskers intervensjon, fikk vi tilslutt beholde barna her oppe og meddelelsen herom kom samme dag de alle skulde sendes tilbake til Wien. Billetten var løst, kufferten pakket og der stod vi med 16 barn og gode råd var dyre. Da kom Oslos jøder oss i møte på en enestående måte og innen midnatt var 16 barn plassert i de forskjellige hjem.(...)Vel er vi et av de første land som er kommet ulykkelige jødiske barn til hjelp på denne måten, men når vi hører at Sverige i disse dager tar opp 700 og andre land har gitt tusenvis av sådanne barn et nytt tilfluktsted, må vi inderlig beklage at vi jøder i Norge kun har maktet å hjelpe 16.²⁰⁶

Innsamlingsaksjonen ble dessverre ikke som forventet i Oslo, men takket være den iherdige innsatsen til jødene i Trondheim, samt stor imøtekommenhet fra Jødisk barnehjems side, ble hjemmet for Wienerbarna åpnet i Industrigaten 34, den 22. oktober 1938. Vi har vært så heldige å kunne sikre oss Nina Hasvold som bestyrerinne og takket være hennes pedagogiske innsikt og gode lag med barn kan vi allerede nå spore de beste resultater. Barna er lykkelige og tilfredse.²⁰⁷

I løpet av de første femten månedene, inkludert sommerferiekolonien, kom det inn ca. 18.000 kroner i bidrag til komiteen. Det var også en oppmuntring at det i Nidarosdomen ble samlet inn kollekt til arbeidet, og at Oslo skolestyre stilte midler til disposisjon for egen undervisning for barna i et halvt år inntil de kunne følge den ordinære undervisningen i skolene.²⁰⁸

Hvem var så disse barna? Claudia Curio har skrevet om barnetransportene fra Tyskland og Østerrike til Storbritannia i 1938-1939. Hun skriver at barna ble plukket ut av Israelitischen Kultusgemeinde i samarbeid med Refugee Children's Movement. Kriteriene for utvelgelsen var ofte hastesaker. Det kunne være barn som stod uten foreldre, fordi de hadde blitt utvist, arrestert og i noen tilfeller, tatt selvmord. Noen barn som også ble prioritert var de som kom fra familier som var i desperat sosial nød. Helsetilstanden og utseendet til barna ble også vektlagt. Det var ønskelig at barna ikke hadde et altfor utpreget ”jødisk utseende”.²⁰⁹ Siden det også var Israelitischen Kultusgemeinde som valgte ut de barna fra Wien som skulle få komme på sommerferieopphold til Norge. Jeg vil derfor anta at disse opplysningene også

²⁰⁶ Fra ” Wienerbarna i Norge sin beretning”, i *Hatikwoh*, desember, 1938, s. 18.

²⁰⁷ *Hatikwoh* desember 1938.

²⁰⁸ Mendelsohn, bind 1, 1987, s. 651.

²⁰⁹ Claudia Curio. ”Flucht, Fürsorge und Anpassungsdruck” i , *Exilforschung. Ein internationales Jahrbuch, band 24: Kindheit und Jugend im Exil-ein Generationenthema*. München: edition text + kritik, 2006, s. 64.

kan ha gyldighet når det kommer til Wienerbarna. Allikevel må vi huske på at barnetransportene til Storbritannia dreier seg om et betydelige større antall barn, enn barna som skulle komme til Norge på et tenkt ferieopphold. Det oppstår også en viss motsetning, da vi har lest at konsulatet skulle plukke ut de mest trengende barna. Wienerbarnskomiteens formann, Alf Levin skrev i *Hatikwoh* at barna så delvis underernærte ut da de ankom feriekolonien. Dette kan være med på å fortelle at de antageligvis tilhørte en lavere middelklasse. Vi kan lese videre at Levin inviterte redaksjonen til å møte barna for å se resultatet av en måneds opphold på feriehytta. Det beskrives etter møtet at barna så glade og fornøyde ut, og at de stod i jevn korrespondanse med foreldrene i Wien. En av jentene, Bianca, svarte at de slettes ikke savnet foreldrene, fordi ”foreldrene ikke ville at barna skulle komme tilbake til elendigheten”.²¹⁰

Barna ble, i følge *Hatikwoh*, godt integrert med de jødiske norske barna som var på sitt årlige sommerleir-opphold, noe som antakeligvis må ha gjort det enklere for wienerbarna senere, med tanke på integrering i det norske samfunnet. Feriekoloniens bestyrerinne var sykepleieren Ester Karpol, og det hevdes at hun var det rette mennesket til å stå i spissen for en så forskjelligartet blanding av barn som kolonien huset denne sommeren.²¹¹

Det jødiske barnehjemmet

Selve opprettelsen av barnehjemmet er beskrevet under kap. 3.1. Det er imidlertid to heltmodige kvinner²¹² som bør nevnes i forbindelse med det jødiske barnehjemmet, Nic. Waal og Nina Hasvold. Barnepsykiater Nic. Waal er et av menneskene som hadde stor betydning for de jødiske flyktningbarna, Ikke minst når det gjaldt flukten over til Sverige. Hennes sønn, Helge Waal har skrevet en biografi om hennes liv og virke. Waal hadde forbindelse med det jødiske barnehjemmet og en av grunnene var hennes vennskap til bestyrerinne Nina Hasvold.²¹³ Nina, som hadde utdannet seg til småbarnspedagog, hadde vært med i Kinderseminaret ved det psykoanalytiske instituttet i Berlin og søkte til miljøet rundt Wilhelm Reich da hun kom til Oslo som flyktning. I 1938 startet den jødiske menigheten i

²¹⁰ *Hatikwoh*, juni/juli 1938, s. 13.

²¹¹ *Hatikwoh* årg.10, juni/juli, 1938, s. 18.

²¹² I etterkrigs litteratur har ”heltmodig” ofte blitt brukt om kvinner som gjorde en betydningsfull innsats under 2.verdenskrig.

²¹³ Opprinnelig navn var Nina Hackel. F. 1910 i St. Petersburg. Spesialist i psykoanalyse og barnepsykiatri. Hun ble norsk statsborger gjennom proforma-ekteskap med Wessel Waal, og kom til Norge i 1937. Opplysninger er hentet fra: Helge Waal. *Det urolige hjertet*. Oslo: Pax Forlag A/S. 1991, s. 177, 181

Oslo barnehjemmet for barn fra Wien, og Hasvold ble spurt om å lede det. Nina Hasvold beskrives som en dame med et stort og varm hjerte. Hun skulle gi barna på barnehjemmet både kroppslig og psykisk. Det var ikke lett med et trangt budsjett som ikke ble bedre etter 9. april 1940. Siden barna gikk i treskiftsordning på skolen, var det tre måltider om dagen- og å skape trivsel, varme, deltakelse og rom for lek.²¹⁴ Disse kvinnene var ikke bare omsorgspersoner, men også fagkyndige med både barnpsykologi og pedagogikk som spesialfelt. Vi vet ikke hvor traumatisk adskillelsen eller savnet etter foreldrene opplevdes hos barna, men de må ha dratt nytte av Hasvold og Waal sin ekspertise. Hasvold snakket dessuten også tysk, noe som sikkert gjorde kommunikasjonen mellom henne og barna enklere i begynnelsen.

3.2. De tsjekkiske flyktningbarna

”Flyktningbarna, endelig i Oslo” er overskriften på en artikkel i *Dagbladet* den 26.oktober 1939. Videre står det skrevet at: ”Det har tatt 9 måneder å få dem, men nå er fødselen lykkelig overstått, og pleieforeldrene kan glede seg!”.²¹⁵ Sigrid Helliesen Lund ble intervjuet sammen med Marie Lous Mohr, etter at de ankom Oslo med barna fra Praha. ”En fødsel tar jo 9 måneder og det har tatt 9 måneder å få dem hit, sier fru Sigrid Helliesen Lund, men nå er vi lykkelige”.²¹⁶

Nansenhjelpen fikk i mai 1939 innreisetilatelse for en særkvote på inntil 60 barn, iberegnet da de 13 som allerede var kommet. Nansenhjelpen skulle overta alt økonomisk ansvar for barna i Norge.²¹⁷ Den 24.oktober 1939 reiste 37 jødiske barn fra jernbanestasjonen i Praha takket være Nansenhjelpen. Vel fremme i Oslo den 26.oktober ble barna fordelt mellom flere fosterhjem i Sør-Norge og det jødiske barnehjemmet.²¹⁸ Sæland opererer med et antall på 34 barn, der 9 barn ble sendt til Bergen og omegn, og 25 ble plassert midlertidig i flyktninghjem på Storsand i Hurum.²¹⁹ I denne delen av kapittelet vil jeg se på hvor noen disse barna havnet, utfordringer i forhold til jødisk opphav og en enkeltpersons unike

²¹⁴ Waal 1991, s. 177-178.

²¹⁵ *Dagbladet*. 26. oktober. 1939, årg. 249.

²¹⁶ *Dagbladet* 26. oktober. 1939. årg. 249.

²¹⁷ Frode Sæland. *Herman Beckers krig*. Oslo: Aschehoug. 2009, s. 96.

²¹⁸ Per Kristian Sebak... *Vi blir neppe nogensinne mange.Jøder i Bergen 1851-1945*. Bergen:Vigmostad & Bjørke, 2008, s. 155.

²¹⁹ Sæland 2009, s. 96.

fortelling. Til slutt vil jeg skissere kort hvordan forholdene endret seg da jødeforfølgelsene på alvor startet høsten 1942 i Norge.

En stor del av dette kapittelet omhandler enkeltpersoners subjektive opplevelse av flyktningtilværelsen i Norge. Derfor er det en rekke ulike opplevelser som jeg velger å skildre, for å vise mangfoldet og at utfordringene inn i det norske samfunnet kunne arte seg helt forskjellig.

Transporten til Norge

Da barna kom til Norge i oktober 1939, hadde de hatt en slitsom tur bak seg. I denne sammenhengen vil jeg trekke frem Sigrid Helliesen Lund som var en sentral og betydningsfull person for de jødiske flyktningbarna. Hun jobbet aktivt i Nansenhjelpen fra 1937, og etter "Anschluss" av Østerrike i 1938 og okkupasjonen av Tsjekkoslovakia i 1939, ble arbeidet med barneflyktninger hennes virkefelt.²²⁰ Hun reiste ned til Praha, høsten 1939 for å hente 37 tsjekkiske flyktningbarn som Nansenhjelpen hadde fått innvilget godkjennelse for av de norske myndigheter. Barna kom fra Bratislava, Brno og Praha, og det ble en dag forsinkelse på vei til Oslo da barna fra Bratislava ikke fikk innreisetilatelse gjennom Böhmen og måtte reise om Berlin.²²¹ Reisen til Norge beskriver Helliesen Lund slik i sine erindringer:

Det var et stort øyeblikk da vi satt på toget med våre 37 barn for å dra nordover med dem. Et par jødiske barnepleiersker hadde fått tillatelse til å reise med til Sassnitz, derfra måtte vi garantere at de drog tilbake....I Berlin ble vi møtt av en gruppe fra synagogen med rabbineren i spissen. Ikke noe transportmiddel ville ta imot denne skaren av jøder, så vi måtte gå fra Friedrichstrasse Bahnhof via synagogen til Anhalter Bahnhof. Da vi gikk på gaten, rabbineren i spissen og vi fire voksne etterpå med de 37 barna, var det mange som skjelte oss ut, som kastet papirkuler etter oss, flere spyttet til og med.

222

Etter det korte oppholdet i Berlin, reiste barna til Trelleborg via Sassnitz og videre med dagtoget til Oslo. Helliesen Lund skriver at en del av barna ble forskrekket da noen kvinner fra Kvinneligaen for Fred og Frihet møtte dem i Trelleborg. De var høye, lyse og med blå øyne og flere av barna var vant med at mennesker med et slikt utseende ikke hadde de beste hensikter. Da de kom til Oslo ble bare to barn plassert på det jødiske barnehjemmet. Resten

²²⁰Se kap.2 for utfyllende informasjon om Nansenhjelpen

²²¹*Dagbladet* 26.oktober.1939.årg. 249.

²²²Sigrid Helliesen Lund. *Alltid underveis*. Oslo: Tiden norsk forlag. 1981, s. 67-68.

ble fordelt over det sørlige Norge. Nansenhjelpen stod stadig i kontakt med dem, men Helliesen Lund skulle først se barna igjen under dramatiske forhold da barna måtte flykte igjen, fra Norge.²²³ I følge Mendelsohn hadde Nansenhjelpen under denne tiden stått i kontakt med den jødiske hjelpeorganisasjonen Youth Alijah.²²⁴ Det ble gjort et forsøk i begynnelsen av 1939 på å plassere barn her. I *Aftenposten* nr. 14 fra 1939 nevnes det en representant for en komité i Genève som var kommet til Oslo i den anledning, men dette besøket resulterte visstnok ikke i noe.²²⁵

I artikkelen til *Dagbladet*, kan vi lese at blant annet legen Hanna Berghoff møtte barna på stasjonen, og hun tok med seg 12 barn til Bergen samme kveld. Resten av barna reiste med buss til barnehjemmet på Storsand.²²⁶

Bergen

Den 27.oktober kom 9 tsjekkiske flyktningbarn til Bergen med nattoget fra Oslo. De ble møtt med varm velkomst av de seks medlemmene av Nansenhjelpens barnekomité i Bergen, med lærer Aslaug Blytt i spissen. I flere måneder hadde komiteen samlet inn penger og plukket ut egnede pleieforeldre. 50-60 stykker hadde meldt seg etter oppropene i pressen, men det kom adskillig færre barn enn det komiteen hadde håpet på.²²⁷ Sebak skriver at det var opprinnelig 12-13 av barna som skulle blitt sendt til Bergen, men at kun ni gikk om bord på nattoget vestover den 26.oktober 1939. Sebak utdyper også at Aslaug Blytt senere har sagt at forklaringen på dette lave antall barn som kom til Bergen skyldes vanskeligheter fra Centralpasskontorets side.²²⁸

Det var også flere journalister fra blant annet *Bergen Arbeiderblad*, *Dagen* og *Bergens Tidene* som hadde møtt opp for å snakke med de ni tysktalende barna. I likhet med *Dagen*, frontet *Bergens Tidene* saken på forsiden samme ettermiddag og kunne fortelle at ”alvoret stod tydelig preget i deres ansikter”.²²⁹

Nansenhjelpen hadde på forhånd hentet inn grundige opplysninger om fosterforeldrene, og barna ble plassert til nye hjem i Bergen og nabokommunene Laksevåg og

²²³ Lund 1981, s. 68-69.

²²⁴ Se kap.2 for utfyllende informasjon om denne organisasjonen.

²²⁵ Mendelsohn, bind 1, 1987, s. 652.

²²⁶ *Dagbladet* 26. oktober. 1939. årg. 249.

²²⁷ Frank Rossavik. *Det niende barnet. NS-ordførers sønn*. Oslo: Spartakus, 2009, s. 35.

²²⁸ Sebak 2008, s. 155.

²²⁹ *Bergens Tidene*, 27.oktober 1939, i Sebak 2008, s. 156.

Fana.²³⁰ Det var fem jenter og fire gutter. En gutt returnerte til Oslo etter bare en uke. Tre av dem som først hadde havnet i Oslo kom til Bergen i desember, mens to av de opprinnelige ni ble sendt hjem tilbake til Praha i april, etter foreldrene sitt ønske. Alle de tre som forlot Bergen døde senere i de tyske utryddelsesleirene.²³¹

En spesiell historie

Det var ni tsjekkiske barneflyktninger som kom til Bergen. Et av de ni barna, Edgar Brichta, har en helt spesiell historie ut i fra problemstillingen om forhold til sitt jødiske opphav. Han blir også omtalt som ”det niende barnet” i boken til Frank Rossavik.²³² Edgar Brichta sin historie er helt spesiell, fordi hans pleiefar Arne Nordmann etter hvert ble et fremtredende medlem av *Nasjonal Samling*, og innsatt av okkupasjonsmakten som ordfører på Laksevåg.²³³

Edgar Brichta kom fra Bratislava i Slovakia, et område som en nasjonalistregjering hadde erklært selvstendig fra Tsjekkoslovakia i mars 1939 med Hitlers godkjenning. Den samme bevegelsen hadde før den tid angrepet jøder og jødiske forretninger i Bratislava, og situasjonen ble stadig verre. Edgars foreldre valgte derfor til slutt å sende sønnen til tryggere omgivelser i Norge.²³⁴ Mye av opplysningene om Brichta har jeg hentet fra personlig intervju,²³⁵ og jeg vil bruke flere eksempler hentet fra hans opphold i Norge under de neste avsnittene.

Stavanger

Tre av flyktningbarna fra Tsjekkoslovakia bodde hos pleieforeldre i Stavanger.²³⁶ En medarbeider fra Nansenhjelpen, Ingebjørg Sletten, besøkte barna på flyktninghjemmet på Storsand og senere på barnehjemmet på Grorud. Ingebjørg skulle hjem til Stavanger i julen og tok med seg tre av barna dit. Før hun reiste sendte hun beskjed til *Stavanger Aftenblad* om å ta bilde av barna da de kom til kaien i Stavanger. Like etterpå var det bilde av dem på avisens

²³⁰ Sebak 2008, s. 156.

²³¹ Rossavik 2009: 37.

²³² Frank Rossavik. *Det niende barnet. NS-ordførers jødiske sønn*. Oslo: Spartakus, 2009

²³³ Rossavik 2009, s. 10.

²³⁴ Sebak 2008, s. 156.

²³⁵ Intervju med Edgar Brichta ved Jødisk Museum i Oslo, den 25.08.2009 i forbindelse med boklanseringen av hans biografi.

²³⁶ Barna var Harry Hermann, Josef Propper og Susie Peckova. Opplysninger hentet fra Sæland 2009, s. 96.

forside hvor det stod: ”Tre tsjekkiske barn søker hjem”.²³⁷ Barna bodde første en stund hos Ingebjørg Sletten sine foreldre, men ble senere sendt til tre gode hjem som lå i nærheten av hverandre.²³⁸ Ett av barna husker det et og et halvt år lange oppholdet i byen som godt og sier at alle barna hadde det sikkert og trygt hos pleieforeldrene. Uttrykk som ”aldeles storartet” blir brukt i denne sammenhengen. Barna gikk i sjette klasse ved Solvang skole og fullførte skolen stort sett med karakteren G i alle fag. Etter den tyske okkupasjonen av Norge, kom det flere brev fra foreldrene i Tsjekkoslovakia som ville ha barna sine hjem. Et av disse brevene kom fra foreldrene til Susie Peckova, og Susie forlot Stavanger 2.april 1941.²³⁹

Tre av de tsjekkiske barna kom til Trondheim og ble plassert hos jødiske familier i en kort tid, før to av dem ble plassert på Nesjestranda i Møre og Romsdal og en ble plassert på det jødiske barnehjemmet i Oslo.²⁴⁰

3.3 Flukten fra Norge

Redningsaksjon

Mendelsohn beskriver redningen av det jødiske barnehjemmet som den redningsaksjonen som fremfor noen annen har påkalt oppmerksomhet og beundring.²⁴¹ Dette kan sikkert diskuteres, men at det var en stor bragd er det ingen tvil om. Denne redningsaksjonen er flere ganger blitt beskrevet,²⁴² og skal derfor her bare i korte trekk repeteres:

Høsten 1942 oppholdt det seg fjorten barn på barnehjemmet, åtte gutter og seks jenter i alderen 8 til 14 år. Om kvelden den 25.november tok en yngre jødinne kontakt med Nina Hasvold for å varsle om det som noen hadde hørt forestod sammen natt. Hasvold måtte handle raskt, og tok kontakt med Nic.Waal og Gerda Tandberg for å planlegge evakuering fra barnehjemmet. Barna ble kjørt i to puljer til Gerda Tanbergs leilighet på Ullern, der barna lå i dekning til damene hadde organisert transporten over til Sverige. Barna ble igjen delt i to puljer og ble sendt over grensen med en ukes mellomrom. I den første gruppen var det bare gutter og bestyrerinnen. Den siste gruppen bestod av alle jentene og to gutter. Transporten forløp uten komplikasjoner, og barna ble plassert i Alingsås øst for Göteborg. Det lyktes Nina

²³⁷ *Stavanger Aftenblad* 21. desember 1939, i Sæland 2009, s. 97.

²³⁸ Sæland 2009, s. 96-97.

²³⁹ Sæland 2009, s. 98.

²⁴⁰ Mendelsohn, Oskar. *Jødernes historie gjennom 200 år*. Bind 2. Oslo: Universitetsforlaget, 1987, s. 30.

²⁴¹ Mendelsohn, bind 2, 1987, s. 238.

²⁴² Beskrevet i filmen: *I slik en natt* og i bøker av bla.a. Ragnar Ulstein, Kristian Ottosen, Helliesen Lund osv.

Hasvold å utvirke at barna forble i Alingsås til høsten 1945, der den Mosaiska Församlingen opprettet et barnehjem.²⁴³

Høsten 1942 var det bare 19 barn igjen av de 37 som hadde kommet til Norge i oktober 1939 fra Tsjekkoslovakia. Årsaken beskrives som tragisk, da Nansenhjelpen umiddelbart etter okkupasjonen av Norge hadde fått brev fra foreldrene i Tsjekkoslovakia med bønn om å sende barna hjem. I september 1940 hadde bla. a Sigrid Helliesen Lund reist til Trelleborg (lenger fikk hun ikke lov til å reise) med barna for å overlevere dem til mannskapet på båten til Sassnitz. Ingen av disse kom levende i fra det. De resterende barna i Norge var spredt rundt i landet, og den eneste muligheten for å få dem i sikkerhet var at alle kom til Oslo for videre transport. De som bodde i Oslo-området kom seg forholdsvis greit til Sverige, men verst var det for dem som bodde langt av sted. To av barna, Tibor og Vera Tagelicht, bodde på Nesjestranda i Møre og Romsdal og klarte tilslutt å komme seg nedover. Da transporten med disse to skulle krysse grensen ble den stoppet av grensevakter og måtte snu tilbake til Oslo. Dessverre ble hjemmet de oppholdt seg i for natten hjemsøkt av politiet og alle ble arrestert. De ble sendt om bord på båten Gotenland og døde senere ved ankomst til Auschwitz.²⁴⁴

Ved å basere meg på rapporten som er skrevet av Aslaug Blytt og Hildur Andresen tilknyttet Nansenhjelpen i Bergen, ser vi hvordan hjelpeorganisasjonen beskriver den dramatiske flukten i 1942 fra Bergen.

Kort etter at tyskerne hadde satt i gang jødeforfølgelsene i Norge, fikk Nansenhjelpens barnekomité i Bergen melding fra Nansenhjelpen i Oslo om at de måtte forberede en dekning av barna for så å sende de til Sverige. November 1942 hadde nazistiske myndigheter beslaglagt Nansenhjelpens kartotek. 20 desember 1942 til midten av januar 1943 dro 8 av de 9 barna av sted. Etter noen ukers forløp ble det meldt at alle hadde kommet trygt frem.

Edgar Brichta ble igjen i Norge. Nansenhjelpen utsatte Edgars reise til de andre barna var kommet trygt frem. En fryktet ellers at en kunne risikere anmeldelser fra pleiefaren. Imidlertid ble Aslaug Blytt arrestert av det tyske sikkerhetspoliti umiddelbart etter at melding om at barna var kommet trygt frem. Det ble med en gang klart at Blytts arrestasjon ikke hadde noe med jødeforsendelsene å gjøre. I tillegg fikk Edgar nye pleieforeldre, og da fant man det under omstendighetene like trygt å la Brichta bli igjen i Norge.

De første barna som reiste fra Bergen var Trude Weiss og Peter Reichmann. Forberedelsene til reisen tok til ved at det ble laget et poststemplet, fiktivt brev fra en Fru

²⁴³Mendelsohn, bind 2, 1987, s. 238-238.

²⁴⁴Lund 1981, s. 105-108.

Schultz fra Bekkelagshøgda i Oslo. Hun inviterte Trude med en venn eller venninne til et opphold i julen og eventuelt lenger. På denne innbydelsen ble Trude og Peter sendt til Oslo 20. desember 1942. På Vestbanestasjonen ble barna møtt av Nansenhjelpens folk, og Helliessen Lund sørget for videre transport til Sverige. Resten av barna ble sendt fra Bergen i januar 1943. Fhv. politikonstabel Maurstad i Bergen påtok seg å ”arrestere” barna slik at barna kunne komme trygt til togstasjonen i Bergen by. Komplikasjoner møtte de i Oslo, men heldigvis gikk det bra og 10-12 dager etter avreisen fikk Bergensavdelingen av Nansenhjelpen melding om at de var kommet vel frem til Sverige.²⁴⁵

Det viste seg senere at de ni barna som bodde i Bergen og som fortsatt stod under tilsyn av Nansenhjelpen, ikke stod på arrestasjonslisten. Det manglende J-stempelet i identifikasjonspapirene reddet dem unna den store operasjonen.²⁴⁶

3.4 Den jødiske minoritetens møte med majoritetssamfunnet

Hvordan forholder storsamfunnet seg til minoriteter? Hvordan ivareta en etnisk identitet, men samtidig sørge for en aktiv integrering? Hvordan oppleves det å forholde seg til en identitetsfaktor som majoritetssamfunnet bestemmer?

Kirsti Hanssen Skolt stiller i sin masteroppgave om deportasjonen av norske jødiske skolebarn i 1942, følgende spørsmål: Hvilken strategi valgte den jødiske minoriteten i sin tilpasning til storsamfunnet?²⁴⁷

Det jødiske mindretallet svarte verken med konfrontasjon eller assimilasjon. Forenklet sagt ønsket de å bli latt i fred. De var opptatt av å være seg selv og hjelpe seg selv. Hva med de jødiske barna? Ved hjelp av ulike intervju og erindringslitteratur, skildrer Skolt ulike subjektive erfaringer fra jøder. I skolesammenheng stod det å være en *religiøs* minoritet i særstilling. Når det gjaldt kristendomsfaget var dette noe jødiske barn kunne få fritak fra. Da Normalplanen av 1939 ble innført, ble det stadig sterkere stemmer som talte for toleranse og at økende livssynspluralisme i samfunnet også måtte avspeiles i skolen. Her finner vi ulike variasjoner av hva som ble praktisert hos jødiske familier. Noen valgte at barna deltok på lik linje med de andre barna, mens andre valgte å ta barna delvis eller helt ut fra undervisningen.

²⁴⁵ Hentet fra ”Rapport til Hjemmefrontens Historieinstitutt angående jødebarna” i Bergen byarkiv. Skrevet av Hildur Andersen og Aslaug Blytt, høsten 1946, s. 15-16.

²⁴⁶ Rossavik 2009, s. 86.

²⁴⁷ Kirsti Hanssen Skolt. *Deportasjon av norske jødiske skolebarn i 1942- et stykke norsk skolehistorie*. Masteroppgave 2006 nr.5, Høgskolen i Oslo, 2006, s. 71.

Fritak kunne være en ytterligere understreking av det å være annerledes. Fritimene kunne føre til reaksjoner som misunnelse fra de andre barna.²⁴⁸

Kunne da dette føre til en fornektelse av jødisk identitet? Flere utsagn fra personene som Skolt intervjuet, understreker den doble tilhørigheten mange levde med. ”Jeg er norsk nordmann med jødisk identitet” eller ”Vi som er født i Norge føler oss som 110 % norske når det gjelder sport og sånn. Men så har man den åndelige følelsen, det religiøse i seg”. Dette fører meg inn på barneflyktingenes problematikk. Hva med de som *ikke* var født i Norge, eller ikke hadde den norske kulturen eller språket naturlig innarbeidet? Var det egentlig så stor forskjell fra barn som var jødiske nordmenn til jødiske barn fra andre deler av Europa? Det at mange følte seg norske, er ikke ensbetydende med at de ikke opplevde utestengelse fra majoritetssamfunnet på ulike måter. En del norske jøder hevder at de bevarer ett eller annet bittert minne i sitt indre. Mange ble innprentet forståelsen av at de står i takknemlighetsgjeld til det land som har tatt imot dem. Dette kunne føre til at foreldrenes strategi var at man lærte opp barna til ikke å bry seg i møte med ydmykende opplevelser fra andre.²⁴⁹ Barna følte seg innenfor fellesskapet, men integrasjonen brast da den ble satt på prøve. Norsk politi sitt bidrag til deportasjonen og mangel på motstand fra det norske folk, viste at det var et stykke igjen.²⁵⁰

Møllergata skole i Oslo var en skole hvor det gikk flere jødiske skolebarn, også jødiske barneflyktinger. Edvard Lysne, lærer på Møllergata skole fra høsten 1934 frem til 1946, har beskrevet hvordan det var å være lærer i Osloskolen på den tiden i Skolt sin masteroppgave. Han beskriver at de sosiale problemene ved Møllergata var store. Det var skralt kledde og dårlig skodde skolebarn med arbeidsløse fedre eller fra ufullstendige hjem, der veien videre var å få de unge i arbeide etter at skoleplikten var slutt. På den andre siden kom det elever fra funksjonærgruppa og lignende, som hadde skjønt viktigheten av videre skolegang. Det var ikke mulig å ikke engasjere seg sterkt i samfunnsspørsmål og da særlig de sosiale behovene, fordi godene i samfunnet var så urettferdig fordelt.²⁵¹

Når det gjelder barna på det jødiske barnehjemmet, sier en av de eldste guttene på barnehjemmet, Siegmund Korn, at barna gikk i gutte- og jenteklasser på Majorstua skole. Først gikk de i samme klasse noen måneder for å lære norsk, før de ble plassert sammen med de andre elevene. Barna lærte norsk fort og deltok på lik linje med de andre elevene i alle fag,

²⁴⁸ Skolt 2006, s. 74-76.

²⁴⁹ Skolt 2006, s. 77-79.

²⁵⁰ Knut Kjeldstadli (red.) *Norsk innvandringshistorie, bind II*. Oslo: Pax Forlag. 2003, s. 414.

²⁵¹ Skolt 2006, s. 56.

unntatt religion. Dette førte ikke til noen utfordringer overfor lærere eller medelever. Han beskriver skolegangen som uproblematisk, også i forhold til sitt jødiske opphav.²⁵²

Det er alltid viktig å huske på at de jødiske barna ikke var noen homogen gruppe. Dette gjenspeiles også i ulike personers skildringer av dem. Felles for majoriteten synes å være at de, selv som barn, var klar over at de jødiske barna var annerledes. Avvisningen av jødene var ikke den tyske okkupasjonsmaktens ansvar alene, men kunne spores på alle plan i samfunnet, fra norske styresmakter og politietaten, til lærere og skolebarn som slo seg til ro med at pulten en dag stod tom.²⁵³

Sebak skriver at barna i skolepliktig alder begynte på offentlig skole og ble holdt under tilsyn av et av Nansenhjelp-komiteens medlemmer. I de første månedene ble det også arrangert felles sammenkomster med barna, fostersøsken og fosterforeldre.²⁵⁴

Det finnes generelt få vitnesbyrd om hvilke oppfatninger storsamfunnet i Bergen måtte ha om jøder eller det lille jødiske miljøet i Bergen i mellomkrigstiden.²⁵⁵ Et visst inntrykk kan man få fra et intervju bergensbladet *Revyen* hadde med Herschel Rabinowitz i 1934.

Overskriften var: ”Jødedom – Et intervju med kjøpmann Rabinowitz om norske jøder”. Det virker som om journalisten ikke har nok forkunnskaper om jødenes tilværelse, og han kom med flere stereotypiske oppfatninger. I utgangspunktet er det liten grunn til å tro at Rabinowitz ikke svarte oppriktig, han kjente det jødiske miljøet godt. Samtidig må man huske på at han drev en av byens suksessfulle herreekviperingsforretninger, og hadde han hatt noe spesielt negativt å si om bergensere, spørs det om han som kjøpmann ville tjent på å si det offentlig. Rabinowitz ble blant annet spurt om han merket noe til jødehat i Norge:

Ikke annet enn somme avisartikler. Menneskene er alle sammen høflige og vennlige, og jeg har aldri vært utsatt for demonstrasjoner av nogen art. Men, som sagt, somme tider kan vi lese antisemittiske avisartikler. Og det krenker oss. Jeg går for min part hele dagen og taler norsk, skriver norsk, tenker norsk og føler norsk også...²⁵⁶

Det er et viktig poeng å få med at barneflyktingene var svært unge og at å lese avisartikler kanskje ikke var av deres største interesse. De var heller ikke norske og hadde ingen trygg plattform her i Norge. Samtidig husker Edgar Brichta at han ikke hadde noen problemer på skolen eller fritidsaktiviteter ved at han var flykting eller jøde. Han følte seg ikke annerledes,

²⁵² Intervju med Siegmund Korn, Oslo den 2. september 2010.

²⁵³ Skolt 2006, s. 63.

²⁵⁴ Sebak 2008, s. 156-157.

²⁵⁵ Sebak 2008, s. 131.

²⁵⁶ *Revyen*, nr. 17, 1934, sitert etter Sebak 2008, s. 132.

han lærte språket fort og fulgte vanlig skoleprogresjon uten ekstraundervisning eller spesialklasser. Det eneste som var litt problematisk var i gymmen og i dusjen, hvor han fikk noen nedsettende kommentarer fordi han var omskåret.

Edgar Brichta ble ikke funnet av nazistene. Grunnen var at det var sørget for at innreisekortet hans ikke var registrert med en rød ”J”(som stod for jøde). Han ser tilbake på en fin barndom. På spørsmål om han i den senere tid har hatt problemer med å binde seg eller knytte seg til nye mennesker på grunn av hendelsene i barndommen, så sier han nei, men understreker at han alltid har vært en ganske sky person. Han hadde litt kontakt med den ene av Kortner søstrene som kom med samme transporten til Bergen etter krigen, men ingen andre. Han har heller ikke forsøkt å få kontakt. Etter krigen prøvde han å spore opp familien sin, hans mor, far og søster i Bratislava, men til ingen nytte.

Da han bodde i Bergen sendte han brev med foreldrene i Bratislava helt frem til 1942. Han forteller at han husket et brev kom tilbake i retur, men et svensk stempel. Der sto det at man hadde problemer med kontakten og fikk ikke sendt brevet inn i Tsjekkoslovakia. Brichta godtok dette og tenkte ikke så mye over det. Pleiefaren og NS-ordføreren Arne Normann behandlet Edgar bra, uttrykker han selv. Han verken skjøv Brichta bort fra seg eller forsøke å få han med i Nasjonal Samling. Allikevel førte dette med seg store bekymringer for Nansenhjelpen da de måtte hjelpe barna med å flykte, noe jeg utdypet under neste avsnitt. Edgar Brichta ble sendt i sikkerhet da jødeforfølgelsene startet for alvor i 1942 på grunn av pleiefarens fremtredende rolle i Nasjonal Samling, men bodde i Bergens nærmeste omgivelser det meste av krigen. Det ble passet på at han aldri ble registrert som jøde. Selv om Brichta måtte bo hos andre pleieforeldre enn de opprinnelige p.g.a. omstendighetene, besøkte han familien Normann ofte.²⁵⁷

3.5 Utfordringer knyttet til identitetsbegrepet hos de jødiske flyktningbarna

Det er viktig å ta vare på de sosiologiske og psykologiske kunnskapene og bruke de i den historiske forskningen om flyktningbarn. Den psykologiske forskningen er betydningsfull for vår mulighet til å forstå problemet omkring barn og separasjoner. Den kan lett få et anakronistisk perspektiv ved studier om historiske erfaringer. I dette utfallet vil man gå ut i fra at det fantes et bedre alternativ for målgruppens individer. Oppfatningen av at barn som

²⁵⁷ Intervju med Edgar Brichta i *Aftenposten* den 25. august. 2009.

skilles fra foreldrene påvirkes i negativ retning er ofte gjeldene i dag. Forskere er enige om at separasjon er et inngrep i barnas mentale helse og utvikling. I ”Att skilja barn från föräldrar” skriver Britt Persson: ”Att separera barn från deras hemmiljö är et ingrepp i själva livsprocessen och kan betecknas som en form av psykisk amputation. Men liksom vid vissa livshotande sjukdomstillstånd kan det iblandt vara enda möjligheten till hälsa och livsduglighet”.²⁵⁸

En kan diskutere flere områder omkring betydningen av barns alder ved separasjonen, samt barnas forhold til foreldrene og til den mottakende parten, f. eks fosterforeldrene. Det som er interessant i diskusjonen som omhandler flertallet av de jødiske flyktningbarna er den separasjon fra foreldrene som aldri tar slutt, f. eks hvis foreldrene dør. Her kan man også gå ut i fra at de reagerte ulikt på grunn av aldre og separasjonens art og lengde.²⁵⁹ Lomfors hevder at det som savnes i problematiseringen og resonnementet rundt foreldre og separasjon, er den historiske konteksten. Da barna ble separert fra foreldrene visste ingen utfallet av krigen. Det bedre alternativet kunne like gjerne blitt det verre, som er tilfellet med de jødiske barna som ble værende i det okkuperte landet.²⁶⁰ Det viser seg også at barn som plutselig blir adskilt fra foreldrene, utvikler mindre tilpasningsdyktighet og langvarige indre sår.²⁶¹

Diskrimineringens innflytelse

Diskrimineringens innflytelse på enkeltindivider eller grupper, særlig minoriteter, gjør at de har vanskeligheter med å inngå dypere emosjonelle bindinger med andre, skriver Eitinger.²⁶² Han beskriver flere grunner til dette, men legger vekt på at et barn som på en eller annen måte blir avvist av sine foreldre og som blir utsatt for mobbing, utvikler karakteristiske egenskaper. Disse egenskapene kan være at barna ikke har tillit til seg selv eller sine evner. De vil trekke seg tilbake, eller unngå å si noe som kan være til skade. Eitinger følger opp dette ved å stille spørsmålet om hvordan *du* ville reagere hvis du hver dag fikk høre at du er sleip, flink til å bedra andre, eller at du blir ekskludert fra samfunnet, bare fordi du er jøde?

Minoritetene kan utvikle aggressive følelser overfor andre, og dette kan føre til småbedragerier og lureri fordi de ikke tør vise sin aggresjon direkte. På den andre siden kan

²⁵⁸ Britt Person sitert av Lomfors 1996, s. 26.

²⁵⁹ Lomfors 1996, s. 26-27.

²⁶⁰ Lomfors 1996, s. 26.

²⁶¹ Inge Hansen-Schaberg. ”Kindheit und Jugend”, i Claus-Dieter Krohn m.fl.(red.), *Handbuch der deutschsprachigen Emigrasjon 1933-1945*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt. 1998, spalte 89

²⁶² Eitinger 1985, s. 147.

dette også ha positive virkninger. Minoritetene kan utvikle sterke positive følelser av gruppesamhörighet og bedre forståelse for andre minoriteter.²⁶³

Jeg vil konkretisere dette ytterligere ved å komme med et eksempel fra boken *En Öy i havet* av Annika Thor.²⁶⁴ Den jødiske barneflyktingen Steffi blir sint da hun får et bilde av Hitler fra den svenske gutten Svante. Svante gjorde dette i god mening da han ville gi henne en gave som minte henne om stedet hun kom fra:

- La meg være! skriker Steffi. - La meg være i fred! idiot!

Frøken står i døråpningen. - Hva er det som foregår? Spør hun.

- Det er Steffi, sier Sylvia. - Svante ville gi henne en presang, men hun ville ikke ha den. Hun kalte ham en idiot.

- Stephanie, sier frøken skarpt. - Sånn snakker vi ikke til hverandre på denne skolen. Kanskje der du kommer fra. Men ikke her i Sverige.

Steffi stormer ut av klasserommet, nedover trappene og ut i skolegården. Hun kaster bildet på bakken, trækker på det, tramper i stykker rammen, vrir om hælen så det fæle ansiktet forsvinner.²⁶⁵

Identitet er noe dynamisk som utvikler seg gjennom hele vårt liv. Det er en ubevisst prosess som alltid påvirkes og modifiseres av den sosiale virkelighet. Et menneske sin væremåte blir så å si kontinuerlig korrigeret av de sosiale realiteter. Et barn lærer av sine omgivelser. Etter hvert utvikler de sin egen personlighet og bevisstheten at de er en selvstendig individualitet. Kontinuiteten av dette fører til en endelig identitet.²⁶⁶ Den britiske legen, psykoanalytikeren og psykiateren John Bowlby, vinkler identitetsdannelsen inn på et nytt plan som jeg kan relatere til barneflyktingene. Han viser til at den første sorgfasen etter et tap er preget av ønsket om å få det tapte kjærlighetsobjektet tilbake. Under annen fase er ens atferd tydelig preget av tapet, da barnet har innsett at det ikke blir synkronisert med kjærlighetsobjektet. Den tredje fase er en reorganisering av atferden, hvor barnet aksepterer at kjærlighetsobjektet er fraværende og hvor nye kjærlighetsobjekter og livsformer må bli funnet.²⁶⁷

Det er vanskelig å snakke om en egen identitet hos jødene eller de jødiske flyktningbarna som kom til Norge. For det første kom de fra ulike deler av Europa, der også landegrenser hadde blitt flyttet på. Tilknytning til jødedommen kunne spenne fra de mest sekulariserte familiene til de ortodokse. Overholdelse av spesielle ritualer, skikker osv. er

²⁶³ Eitinger 1985, s. 147-148.

²⁶⁴ Annika Thor. *En ö i havet*. Oslo: Omnipax, 2001, s. 81.

²⁶⁵ Thor 2001, s. 80.

²⁶⁶ Eitinger 1981, s. 38.

²⁶⁷ Eitinger 1981, s. 38.

også i stor grad varierte. Brichta kom til Norge med tilknytning til en sekularisert praktisering av det jødiske. Den jødiske tilknytning ble ilagt liten betydning hos nye pleieforeldre eller i samfunnet generelt. Wienerbarna kom til et jødisk barnehjem der de bodde sammen med andre jødiske barn. Alle barna kom stort sett fra sekulariserte jødiske familier, med unntak av en jente som var oppdratt ortodoks. Noen av barna hadde gått på jødisk skole i Wien, mens andre gikk på vanlig folkeskole. Bestyrerinnen Nina Hasvold var heller ikke spesielt religiøs, men enkelte av de religiøse helligdagene ble feiret tradisjonsmessig og hjemmet hadde kosher-kjøkken.²⁶⁸

Berthold Grünfeld hadde en jødisk mor, og er derfor per definisjon jødisk. Moren hans ville ikke beholde han, og han kom til en fosterfamilie i Bratislava som var troende katolikker. Allikevel gikk han på en jødisk skole og fikk kjennskap til jødisk religion og tradisjon gjennom dette. Hjemme feiret han jul og påske. Grünfeld følte i etterkant at det jødiske fellesskapet i Bratislava kanskje ikke aksepterte han fullt ut.²⁶⁹ Denne historien er med på å belyse hvor vanskelig det er å snakke om en felles jødisk identitet eller bakgrunn hos flyktningbarna.²⁷⁰

Under krigen måtte man forholde seg til sin jødiske tilhørighet om man ville eller ei. Den ble avgjørende på liv og død. Vi kan kanskje også snakke om en solidaritet som blir påtvunget? Hos Brichta hadde man kun arrangert to til tre møter mellom de ni flyktningbarna som kom til Bergen. På det jødiske barnehjemmet var barna sammen stort sett hele døgnet. Det var ikke vanlig at barnehjemsbarna lekte med andre barn på ettermiddagene, noe som problematiserer utfordringene ved å føle seg integrert, kontra det å faktisk være det.²⁷¹

Den jødiske flyktningen Ruth Maier kom til Norge fra Wien som 19-åring i 1939. I et brev, datert 11.februar 1939, til søsteren sin Judith som var flyktning i England, skrev hun ned noen tanker som nok andre jødiske flyktninger kunne kjenne seg igjen i. Hun forteller om sitt besøk ved det jødiske barnehjemmet i Oslo og det hjertelige møte med ”det trygge og kjente”:

Vi forstår hverandre. Kalottavleggelse og...jødedom!! Du, det tror jeg...faktisk det er bare vi som forstår. Hvis jeg skulle fortelle det til Herr Strøm, ville han glo dumt på meg. Det fins visse ting som ”ariere” ikke forstår.²⁷²

Da hun videre forteller søsteren om det jødiske barnehjemmet, får vi igjen et annet inntrykk:

²⁶⁸ Intervju med Siegmund Korn, Oslo den 2.september 2010.

²⁶⁹ Jahn Otto Johansen. *Ettertanker*. Oslo:Aschehoug. 2007, s. 16-17.

²⁷⁰ Mer utfyllende om historien til Grünfeld kommer under kap. 3.6.

²⁷¹ Intervju med Siegmund Korn, Oslo den 2.september 2010.

²⁷² *Ruth Maiers dagbok*. Utgitt og oversatt av Jan Erik Vold. Oslo: Gyldendal. 2007, s. 142.

Foran huset satt en gammel jøde. Han leste en hebraisk avis! Først ble vi møtt av en liten jødisk gutt fra hjemmet. Sigi Korn. Veldig, veldig hjertelig og søt. Han kunne nesten ikke noe tysk lenger, bare norsk. Hjemmet var i og for seg ikke så hyggelig. Jødisk kjøkken. Smuss. Uorden. (Baksiden av medaljen!).²⁷³

Disse holdningene i dette sitatet kan kanskje føres tilbake til hennes bakgrunn. Ruth Maier vokste opp i et trygt og velberget borgelig hjem i Wien. Familien tilhørte den etablerte kontingent sekulariserte jøder i den østerrikske hovedstaden.²⁷⁴ Barnehjemmet var på den ene siden jødisk, med gjenkjennende ritualer og symboler. På den andre siden var det fremmed fra det hun var vant med hjemme i Wien. Ukjente barn som ikke lenger snakket morsmålet og en annen ”jødisk standard” hvis man kan bruke et slikt uttrykk.

3.6 Barnas forhold til sitt jødiske opphav og til sin flykntingtilværelse

Da samtlige flykntingbarn kom til Norge, var det ingen som visste varigheten av oppholdet. Fokuset var først og fremst å få barna i trygge og mest mulig stabile omgivelser.

”Adopsjon?”, spør intervjueren Odd Nansen, i en artikkel som omhandler flykntingkvoten. ”Det er et kinkig spørsmål. Jødeforeldre vil nødvendig ha sine barn oppdradd i kristen tro og sånt”, uttalte Nansen.²⁷⁵ Vi leser videre at det ikke hadde manglet på invitasjoner fra familier som ønsket å være pleieforeldre, men hensikten var hele tiden at barna skulle komme tilbake til hjemlandet når foreldrene ”kan ta seg av dem”.²⁷⁶ At familiene skulle være jødiske, ble ikke ilagt noen betydning. Indirekte kan dette også si oss noe om at det ikke var integrering av barna som først og fremst skulle bli prioritert.

Barnehjemsbarn

Berthold Grünfeld var et av de tsjekkiske flykntingbarna som bodde flere steder i Norge. Han hadde, som de fleste andre barna, et kort opphold på barnehjemmet på Storsand i Hurum og på Grorud i Oslo, før han i midten av desember 1939 reiste sammen med fire andre barn til Trondheim. Den jødiske menigheten fikk ansvaret for ham og han ble plassert hos enken Rosa

²⁷³ Ruth Maiers dagbok 2007, s. 142 f.

²⁷⁴ Ruth Maiers dagbok 2007, s. 8.

²⁷⁵ Dagbladet, 9. oktober. 1939.

²⁷⁶ Dagbladet, 9. oktober. 1939.

Abrahamson som bodde under enkle kår. Grünfeld snakket kun slovakisk og tysk da han kom til Norge, og derfor ble han plassert i første klasse istedenfor klassen over der han skulle ha gått.²⁷⁷ Grünfeld hadde ingen vanlig skolegang i løpet av disse tre årene. Etter to år i Trondheim ble han plassert på det jødiske barnehjemmet i Holbergsgate i Oslo hvor Wienerbarna også bodde. Han opplevde ikke noe spesielt med mobbing de årene han bodde i Trondheim, men merket at antisemittiske holdninger var allerede tilstede i 1941, kanskje tidligere enn det var i Oslo.²⁷⁸ Grünfeld hadde, i motsetning til mange av de andre tsjekkiske barna, hatt stor kontakt med det jødiske samfunnet i Norge. Da han flyttet til det jødiske barnehjemmet ville vel mange ha antatt at en jødisk identitetsfølelse ville føre til en trygghet og danne grobunn for gode relasjoner til de andre barna, men livet der ble ikke uten videre uproblematisk. Han ble sett på som annerledes hos de andre barna, og mange reagerte på at han etter to år i Trondheim snakket kav trønders. På den andre siden hadde barna allerede etablert et fellesskap, da de alle kom fra Wien. De fra Wien så på seg selv som litt finere enn de som kom fra Tsjekkoslovakia, spesielt fra Bratislava.²⁷⁹ Skolegangen til Grünfeld var preget av mye usikkerhet og flytting, men han hadde god adgang til bøker. Deichmanske bibliotek lå like i nærheten av barnehjemmet, og barneavdelingen der ble uunnværlig. Gyldendals guttebøker og cowboybøker var en viktig kilde til glede og trygghet, men også til å lære seg norsk.²⁸⁰

Som tidligere fortalt, kan barn akseptere at kjærlighetsobjekter er fraværende, og på nytt finne nye. Som beskrevet tidligere, ble Nina Hasvold som en mor for barna på barnehjemmet og et nytt kjærlighetsobjekt. Grünfeld beskriver denne konkurransen om hennes kjærlighet som nok en vanskelig situasjon. Alle ønsket hennes kjærlighet, og han uttrykker en mistanke om at hun verdsatte de høye atletiske, sportsinteresserte guttene, fremfor de spinkle og stille.²⁸¹ Dette inntrykket er selvfølgelig helt subjektivt, og oppfatningene hos barna i ettertid er delte. Barna ved barnehjemmet var en sammensveiset gruppe. De fikk skolekamerater, men de tilbrakte stort sett fritiden sammen. ”Det er rart hvor fort barn glemmer”, sa Korn da jeg spurte han om han snakket med de andre barna om flyktningtilværelsen. Han kan nå i ettertid ikke huske at hjemlengsel og savn av familie var noe som ble diskutert på gutterommet.²⁸²

²⁷⁷ Johansen 2007, s. 105-107.

²⁷⁸ Johansen 2007, s. 115.

²⁷⁹ Johansen 2007, s. 107.

²⁸⁰ Johansen 2007, s. 130-131.

²⁸¹ Johansen 2007, s. 135.

²⁸² Intervju med Siegmund Korn, Oslo den 2.september 2010.

“Den ensomme”

Hvorfor jeg bruker begrepet ”ensom” er at i Edgar Brichta sitt tilfelle, ble han utelatt fra alt som het gruppetilhørighet i blant de jødiske barna. Dette gjelder til og med flukten over til Sverige i 1942. Jeg spurte han hvordan var det å reise fra foreldrene som 10-årig gutt i 1939? Edgar Brichta fortalte at han hadde en yngre søster, men ble sendt til Norge alene. Han tror årsaken til at ikke søsteren ble med var at hun var for ung og foreldrene tenkte vel at ikke hun levde i en spesielt utpreget fare på grunn av hennes alder og søte utseende. Brichta forteller at foreldrene oppmuntret han veldig. Fortalte om alt han fikk oppleve, fjorder, fjell. Lære et nytt språk, lære om vikinger. Han ble fortalt, og trodde hele tiden at oppholdet i Norge var midlertidig. Dette er jo også noe Ingrid Lomfors påpeker i sin avhandling om flyktningbarna som kom til Sverige.²⁸³

Brichta følte ingen spesiell tilknytning til de andre 37 ”Nansenbarna” han kom sammen med fra Tsjekkoslovakia. Heller ikke de andre 8 barna som kom til Bergen. De ble tilfeldigvis plukket ut da de kom til Norge, så han hadde ingen begrunnelse for hvorfor han kom til Bergen/Laksevåg. Han kjente ingen av de andre barneflyktningene fra før av, men sier han muligens hadde møtt en av dem før. ”Følte ikke en spesiell tilknytning til dem senere, vi reiste bare sammen”, sier han. Han gikk heller ikke på samme skole som noen av dem.

Brichta kom fra en jødisk familie i Bratislava som ikke var veldig religiøse og var ikke veldig nøye med å overholde Kosher.²⁸⁴ Overgangen til å komme til Norge var derfor ikke spesielt vanskelig når det gjaldt å overholde det religiøse. Han kan ikke huske at noen forsøkte å omvende, eller konvertere han til den kristne tro. Bortsett fra en episode; etter at han ble flyttet fra pleieforeldrene da Aslaug Blytt ble arrestert og filene til Nansenhjelpen ble konfiskert av nazistene, da bodde han en liten periode hos en ganske religiøs dame. Hun prøvde ikke videre for å få han døpt eller konvertert, for med hennes syn ville det være blasfemi. Hans pleieforeldre, Agnes og Arne Normann var døpt, men så ikke på seg selv som religiøse. De hadde imidlertid en katolsk husholderske som ofte tok familien på gudstjeneste i kirken. Edgar fortalte hvor spennende han synes det var med all sang, lys og røkelse. I etterkant betrakter han seg som agnostiker. Han føler ikke noen spesielt jødisk tilknytning, og kommer med et eksempel da han var i Bratislava, og var invitert på et måltid i forbindelse med den jødiske høytiden Pesach. Han hadde glemt å ta på seg Kippa (jødisk hodeplagg) og kunne heller ikke teksten og sangene som blir sunget under dette tradisjonsrike måltidet.

²⁸³Se kapittel 3.5.

²⁸⁴ Jødiske matregler.

3.7 Sammenfatning

Jeg har skrevet om to grupper med barn som kom til Norge i 1938-1939. Det er ikke mulig å komme med definitive utsagn om deres bakgrunn eller om utvalgskriteriene. Felles for dem alle var at de var jødiske, under 10 år og kom fra land som var okkupert av nazistene. I tillegg kom de uten foreldre eller foresatte. Der stopper likheten kan vi kanskje hevde. Jeg har forsøkt å skildre hvordan tilværelsen utartet seg for noen av barna, og vi ser at forskjellene er betydelig større enn likhetene med tanke på oppholdet i Norge. Hvert barn har sin egen subjektive opplevelse av hvordan det var å være barn, jødisk og flyktning fra et fremmed land. Det at jeg har valgt å fokusere på to grupperinger av barn, kommer jeg til å drøfte nærmere i kapittel 4, for skal vi drøfte gruppentilthørigheten må vi spørre oss i hvilken grad gruppetilhørigheten er tilstede hos hvert enkelt barn eller om dette er samfunnets forenklete måte å kategorisere mennesker. Har det jødiske hos barna skapt en større identitetsfaktor hos historikere og sosiologer, enn det i realiteten var? Ved det jødiske barnehjemmet ble de jødiske skikkene og tradisjonene ivaretatt. Hvis vi trekker inn Ruth Maier sin opplevelse rundt disse rutine ved barnehjemmet, vil vi oppfatte dette som noe negativt. Siden barna var så unge da de kom til Norge, kan det være at tanker rundt dette ikke er så fremtredende som en ung voksen student.

Helt i den andre enden finner vi flertallet av de tsjekkiske barneflyktningene. De kom stort sett til kristne familier rundt om i Norge der de jødiske tradisjonene ikke ble ilagt noen betydning. Ut i fra det materialet jeg har brukt, virker det som om de fleste barna ble integrert i det norske samfunnet, noen gjennom pleieforeldre, søsken og lokalsamfunn, andre gjennom idrett og kulturliv. Wienerbarna ved det jødiske barnehjemmet ble sammensveiset. De kom fra samme sted, snakket samme språk og var i kontakt med andre jødiske barn og voksne tilknyttet den jødiske menigheten i Oslo. De hadde et støtteapparat rundt seg under hele oppholdet i Norge og senere i Sverige. Barna var mer avhengig av det *jødiske* samfunnet i Norge enn av det norske samfunn generelt. Hos de tsjekkiske barneflyktningene var det motsatt. Tryggheten hos de fleste tsjekkiske barneflyktningene var at de ble en del av en familie og et lokalsamfunn. Tryggheten hos Wienerbarna kom kanskje i form av samhold med barn i samme situasjon og en liten menighet som vernet om sine medlemmer. Det jødiske kunne kanskje hos dem bli sett på som noe trygt, i stedet for noe utrygt og fremmedartet.

På generelt grunnlag kan vi kanskje trekke en slutning om at hvor barna oppholdt seg geografisk i Norge, ikke spilte noen betydning for holdninger de møtte. Det virker som om

samfunnet, være seg skole, venner eller nærmiljø, var inkluderende og at det jødiske ikke ble fremhevet på en negativ måte.

Vi må også tenke over våre forventninger. Da jeg spurte et jødisk flyktningbarn om tap og separasjon i forhold til foreldre, søsken, hjemland osv, så sitter jeg igjen med en indirekte forventning om at dette må ha satt dype spor. En jødisk tilknytning vil de vel kanskje alle sitte igjen med, selv om man er ateister eller agnostikere osv. Det var på grunn av den nazistiske okkupasjonen at de ble flyktninger, fordi de hadde en jødisk tilknytning. Hos de politiske flyktningbarna var det foreldrenes politiske ståsted som var avgjørende.

Et menneske formes gjennom hele livet. Kanskje ulike hendelser et barn opplever som liten ikke vektlegges betydningsmessig før man står oppe i en bestemt situasjon eller opplevelse senere i livet.

